

Aspöja Byaförening

VÄRNA möte den 14.oktober 2023.

Förberedd inledning till workshop av

Peter Kark och Olle Skärlund

”Jordbrukets roll och hur
näringen har förändrats över tid”

Jag vill inleda med en nu mer än 15 år gammal
hälsning från

Folke Sandell - - - - vår främste läromästare i ämnet
Aspöjakunskap. och författare till

ASPÖJA Ö I FÖRVANDLING.

Så här skrev Folke år 2007. Idag läser Vera Nyblom;

Till bygdegårdens medlemmar och alla andra som är intresserade av Aspöjas framtid.

”Vi som bor på Aspöja permanent eller tillfälligt är nog överens om att Aspöja är en underbar ö.

Den omges av fjärdar, vikar och sund, som tillsammans med skär och holmar bildar en enastående inramning till

själva ön. På ön möter berg, backar, ängar och hagar med en bedövande mångfald av skönhetsintryck.

Bryggor, sjöbodas, gisthagar och landställen vittnar

om människors nära förening med sjö och hav. Stugor, bodar, ladugårdar, åkrar och stengårdsgårdar berättar

om hur människor här lärt sig leva på de villkor som naturen ger.

Alltsammans bildar ett harmoniskt kulturlandskap, som man bara kan finna i skärgården.

Men detta har inte kommit till av sig självt. Bakom allt det vackra ligger våra förfäders slit för brödfödan. Det är deras arbete på åkrar, ängar, hagar och stränder, som har skapat det vi i dag kallar kulturlandskapet. De gjorde det naturligtvis inte för att det skulle bli vackert. Men det blev så tack vare deras arbete. Och de såg nog också skönheten i det hela.

En väl hävdad äng, välslagen utan mistor, var inte bara ett optimalt utnyttjande av vad naturen gav, utan det var också en fröjd för ögat. En välsatt stengårdsgård

med utnyttjande av stenarnas form och storlek var inte bara vacker, den stod också länge – många står än.

Jag som skrivit detta har själv gått med lien på backar och ängar, svettats och slagits med bromsar och blinningar, men i all möda såg jag också att alltsammans var vackert.

Kanske detta är något av människotillvarons villkor, eller kanske vi hellre skall kalla det privilegium

-- att det som görs av kärlek och omtanke -- också resulterar i något vackert.

De, våra förfäder, hyste säkert kärlek till den torva

som gav dem deras levebröd. De hade omtanke om den och skötte om den för att den skulle kunna ge bästa avkastning för dem själva och för deras barn.

Detta förpliktar. Vi har ärvt en vacker ö, som kultiverats av våra föregångare. Vår uppgift måste vara att förvalta den på ett framsynt sätt, så att den även i fortsättningen skall framstå lika paradisk för våra barn och barnbarn som den ter sig för oss.

Och hur gör vi det?"

Jag upprepar Folkes avslutande fråga;

"Och hur gör vi det?"

Tänkbara svar får vi diskutera under kommande möten och sen förhoppningsvis praktisera under lång tid.

Nu åter till uppgiften; "Jordbrukets roll och

KULTURLANDSKAP? JA VERKLIGEN!

700 års fast bosättning , 23 generationers arbete 6 dagar i veckan av en långsamt växande befolkning,

Hur sammanfattar jag det på 7 minuter?

Det går ju naturligtvis inte!

Men här följer i alla fall ett mycket, mycket komprimerat försök.
Kalla det hellre några nedslag i en mycket lång historia.

JORDBRUK = ÅKERBRUK? inledningsvis NEJ!

(12 -) 1300 TAL

Tidig djurhållning kompletterade fisket, jakten och samlande av ägg/ bär/ ollon mm.

Vinterfoder till djuren skaffades genom lövtäkt, vassskärning och efterhand ängslåtter.

Ett raskt skutt i historien! Nu är det redan

1500-tal

Men ännu i det första dokumentet som verifierar den fasta bosättningen på ön **1543-års JORDEBOK**, framgår att ingen ÅKER fanns när den årliga "avraden" skulle erläggas till ägaren KRONAN, (den stat som Gustav Wasa efter 20 år börjat få ordning på)

Utöver torkad/saltad fisk (gädda, abborre, sill), ägg och 20 penningar skulle även 1pund smör (= 8,5kg = 17 av dagens paket på ICA) levereras från vardera av öns, vid tiden, två gårdar. Det fanns m.a.o. kor som kunde mjölkas.

1600-tal Stormaktstid

"ÄNGEN ÄR ÅKERNS MODER"

Av **1632-års BOSKAPSLÄNGD** framgår att det fanns 4 hästar, 18 kor, 7 kvigor och 48 får på ön **efter** höstslakten. Ett stort antal övervintrande djur som behövde mycket vinterfoder visar att boskapsskötsel var en viktig del i självhushållet redan för 400 år sedan.

Förutsättning för en så omfattande djurhållning var att gårdstomterna, slåtterängarna och gisthagarna var inhägnade i nära anslutning till byn, då fortfarande centralt belägen på huvudön Aspöja. Därutänför släpptes djuren på bete.

+

Folke skriver;

"Jämfört med nutid var ön kal. Träden högs ned till bränsle och hamlades hårt till vinterfoder. Buskar röjdes bort och brändes för att inte inkräkta på betesmarken.

De större öarna utnyttjades som betesmark, men vinterfoder köptes till del från fastlandet."

1700-tal.

Genom **SKATTEKÖPET 1757** blev nu åtta Aspöjabor fria gårdsägare av vardera 1/4-dels mantal.

Nu inleddes en ny epok där befolkningen ökade med 50% och det mesta av den odlingsbara jorden kom att odlas upp under de 100 år som följde fram till **LAGA SKIFTET 1860**.

Men **FRIHET** under **sambruk i en ännu oskiftad** by medförde även nya svårigheter.

Genom **BYORDNINGEN** som upprättades på ön och fastställdes av **SKÄRTINGSRÄTTEN** reglerades nyttjande av mark och vatten.

1790-års BYORDNING medförde problem med överbetning av markerna genom att nu totalt 12 gårdsbrukare tillsammans

tilläts hålla 8 hästar, 48 kor, 96 får och 8 svin.

Småväxta och svältfödda under vintern, men likafullt närmast osannolikt djurtätt inom den gamla by under vinterhalvåret.

Raskt vidare till

1800-tal.

LAGA SKIFTET 1860 gav nya möjligheter genom att jorden kunde brukas effektivare och genom att nya jordar lades under plogen. Gårdarna på Aspöja, nu 16 till antalet, hade efter skiftet mellan 1 och 7 tunnland odlad jord.

(dvs. de största gårdarna hade ca 3,5 Ha åker)

Inte mycket, med dagens mått mätt, men nu ökade odling av både brödsäd och fodersäd, självhushållningen blev mer varierad genom odling av fler rotfrukter, grönsaker, frukt och bär.

Genom detta och tillkomsten av andra näringar (bl.a. kustsjöfart) kunde ön ändå i stort balansera en kraftig befolkningsökning som kulminerade kring 1930.

1900-tal

Ytterligare ett, för ön stort, tillskott av odlad mark, skapades genom utdikning av "Marn" med invallningspump mot

Utterfjärd. Arbetet färdigställdes 1952 och den nya åkermarken kom att brukas för spannmålsodling in på 1970-talet.

Det här århundradet blev också en period med dramatiskt stora förändringar av skärgårdskulturen.

Det tidigare helt dominerande självhushållet eroderade och ersattes av ett penninghushåll framtvingat av bl.a. förbränningsmotorer, industrialisering, arbetstidsreglering elektrifiering, urbanisering, utbildning, semester-lagstiftning,, samfärdsel, telekommunikation mm,mm mm.

Resultat; ökad utflyttning från ön. Minskat antal gårdar som brukas. De första försäljningarna till utsocknes boende genomförs.

Och nu inledningen av

2000-tal.

Det sena 1900-talets förändringar förstärks och går nu i allt snabbare takt. Arbets- och fritidspendlandet liksom det rörliga friluftslivet båtturismen tilltar. Mobiltelefoni och digitalisering blir vardag.

Samhällsservice som skola, äldrevård, hälsovård, post mm centraliseras och flyttas allt längre bort. Utflyttningen ökar och allt större del av skärgårdarna lämnas obrukade och säljs ut till fritidsboende.

Aspöja utgör inget undantag men behåller en bofast befolkning och en relativt omfattande djurhållning på allt färre gårdar.

Professionell trädgårdsodling i växthus och på friland visar på nya möjligheter för bruk av öns jordar. Avsaltat havsvatten och solenergi samt ett utvecklat kretsloppsarbete ger hopp för framtiden. och inspirerar till ökat odlade för egen konsumtion.

Avslutningsvis ett försök till

SAMMANFATTNING AV "NEDSLAG I 700 års BYA-HISTORIA"

Så här gick det alltså till när Aspöja blev den ö vi idag känner som vår ö ;

DJURHÅLLNING är än idag, och har under ön hela historia, vid sidan av fisket/jakten, varit en av två huvudnäringar.

Traditionellt åkerbruk har förekommit under en begränsad period.

En obruten, månghundraårig betesdrift i kombination med ett intensivt utnyttjande av markernas möjligheter att föda och värma öns befolkning och ge vinterfoder till alla djuren resulterade i en enastående **BIOLOGISK MÅNGFALD**.

(Jfr **Jan-Åke Dahls FLORAINVENTERNGAR**, där mer än 500 fynd redovisas)

Vårt ansvar inför kommande generationer bli då att med största respekt för våra föregångares kunskaper och idoga arbete;

VÄRNA OCH VÅRDA "VÅR VACKRASTE Ö"

**---den ö som vi fått förmånen
att uppleva och göra till vår.**

/Peter Kark